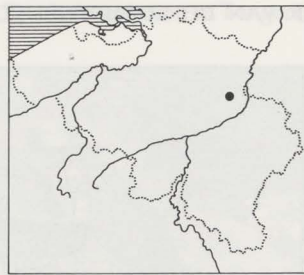

R. VAN DE KONIJNENBURG

Een baksteenoven te Tongeren

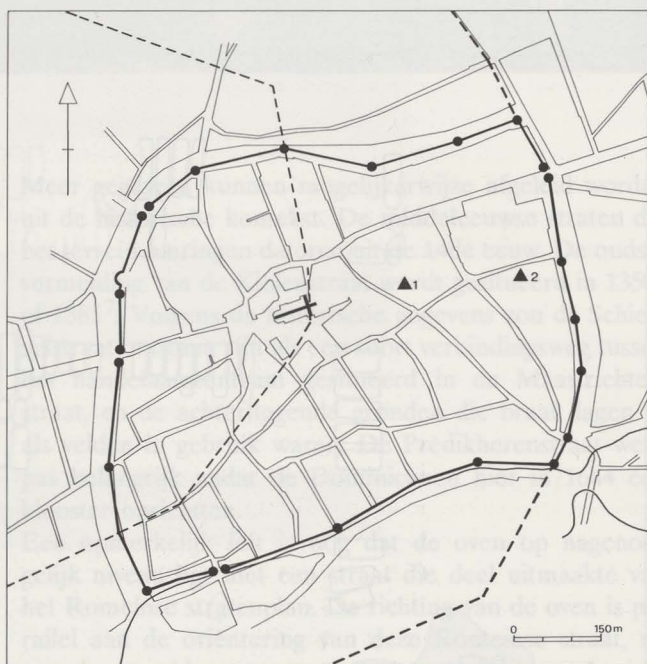

Bij opgravingen op een terrein gelegen op de hoek van de Kielen- en de Predikherenstraat¹, in de Tongerse binnenstad, werden de restanten vrijgelegd van een steenoven. Het terrein is in historisch opzicht gelegen binnen de Romeinse stadsmuur van de 2de eeuw, buiten de 4de-eeuwse muur, maar binnen de middeleeuwse omwalling, in het noordoostelijk deel van de stad (fig. 1).

De resten van de steenoven werden aangetroffen op ca. 1,80 m diepte onder het maaiveld. Zijn plattegrond was grotendeels slechts te herkennen aan de verkleuringen die het bakproces in de bodem naliet (fig. 2). Slechts enkele tientallen onvoldoende gebakken stenen werden *in situ* achtergelaten, wat voldoende is om de opbouw van de oven te kunnen reconstrueren (fig. 3).

Deze beslaat een oppervlakte van 4,60 m bij 5,50 m en omvat zes rijen bakstenen, afgewisseld met stookgangen. De bakstenen zijn op hun strekzijde geplaatst. Elke rij is gemiddeld 50 cm breed, hetgeen overeenkomt met twee bakstenen. Er werden twee formaten bakstenen aangetroffen: 22 x 10 x 6 cm en 26 x 12 x 5,5 cm. Uitgaande van de bewaarde lengte van een rij en het formaat van de bakstenen zou elke rij ongeveer 140 stuks per laag kunnen bevatten.

Elke rij wordt aan de zuid-oostzijde afgesloten door een soort muurdam. Een van deze dammen was vrij volledig bewaard gebleven. De afmetingen zijn binnenwerks 26,6 bij 15 cm en buitenwerks 48 bij 25 cm. Ze zijn slechts een halve steen breed, met uitzondering van de onderste laag bakstenen die dwars geplaatst is (fig. 4). De holten waren opgevuld met aarde die tijdens het bakproces verbrandde. Deze muurdammen flankeren de vuurgangen zodat kan verondersteld worden dat ze dienst deden als een soort borstwering naast de vuurmonden². Opmerkelijk is wel dat er geen enkel spoor gevonden werd van een afsluitende muur aan de zuid-oostelijke zijde. Vermoedelijk werd deze wand, die mogelijk ook opgebouwd was met ongebakken vormelingen, volledig afgebroken om de

1 Situatie van de steenoven (1) en van de in 1981 opgegraven pottenbakkersoven (2) binnen de middeleeuwse stadswallen.

goede baksels te recupereren en om na het bakproces gemakkelijk de stenen uit de oven te hale³.

In de zes bewaarde stookgangen, slechts 25 tot 30 cm breed, werden behalve houtskool ook steenkoolassen gevonden.

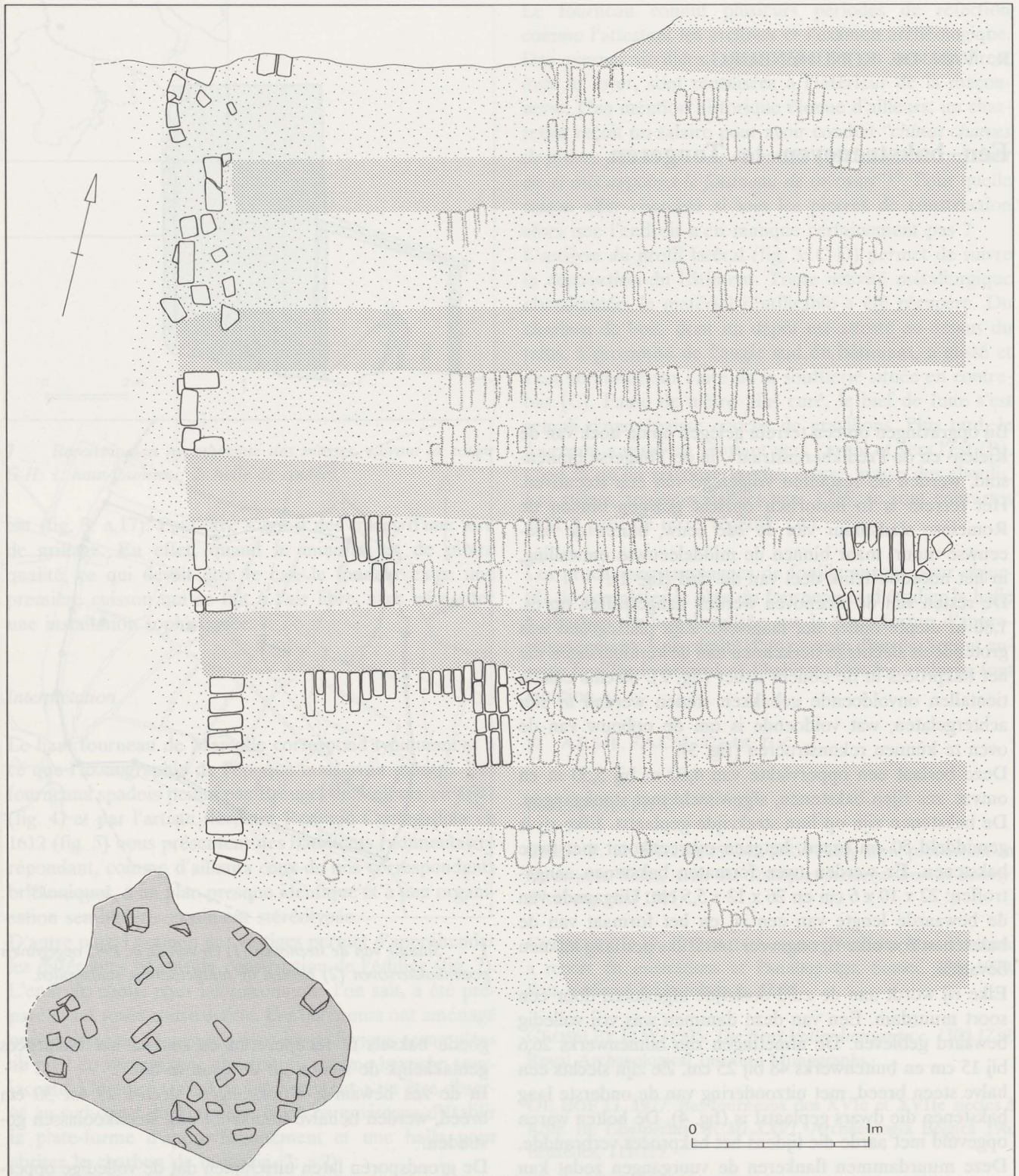
De grondsporen laten uitschijnen dat de volledige oppervlakte van de oven werd vrijgelegd.

Rond de oven lagen enkele afvalkuilen met halfgebakken en overbakken of verpulverde produkten. Tussen en vlak onder de ovenresten, in de afvalkuilen en in de directe omgeving ervan werden een aantal middeleeuwse aardewerkscherven ingezameld. Het lijkt logisch deze ensembles apart te behandelen, ware het niet dat de samenstelling ervan telkens min of meer identiek is. Het aardewerk omvat zowel witbakkende waar als rood aardewerk, proto-steengoed en steengoed.

1 Zie de bijdrage van A. Vanderhoeven, R. Van de Konijnenburg & G. De Boe, p. 127-138.

2 Halberrisma 1962-63, 330.

3 Id., 329.

2 Plattegrond van de steenoven.

Tussen de ovenresten zijn fragmenten van grappen in rood aardewerk aangetroffen, dat voornamelijk aan de buitenzijde geglaazuurd is (fig. 5: 1). Daarnaast zijn vooral een aantal ongeglazuurde wandscherven in wit aardewerk te vermelden, een kom (fig. 5: 2) en een rand (fig. 5: 3) die in de 14de-eeuwse "Andenne"-productie te situeren zijn, een kommetje in Siegburg-steengoed (fig. 5: 4), en een

fragment van een splijtegel in rood aardewerk met gele glazuur.

Uit de laag onder de oven is opnieuw "Andenne"-aardewerk (fig. 5: 5), een Siegburg-kommetje (fig. 5: 6) en een kruikje in steengoed met zoutglazuur of ijzerengobe (fig. 5: 7) afkomstig. Uit de onmiddellijke omgeving van de oven komt nog meer roodgebakken aardewerk (fig. 5: 8)

3 Algemeen zicht op de resten van de steenoven.

en steengoesd uit Siegburg (fig. 5: 9). Verder zijn nog verschillende bodemfragmenten gevonden met een uitgeknepen standring of voetjes, en een bodemfragment met gelobde standring, donkerbruin van kleur, uit de Brunssum-Schinveld productie.

Op grond van de berekeningen gemaakt voor de oven bij Deersum⁴ kan een benaderende reconstructie gemaakt worden van de ovencapaciteit. Elke rij bakstenen omvat ca. 140 bakstenen, maal 6 is 840 stenen. De stookgangen waren gemiddeld 50 tot 60 cm hoog, hetgeen zou overeenkomen met 6 bakstenen. De stookgangen zijn zo smal dat ze praktisch met één laag stenen volledig afgesloten kunnen worden. Op de hoogte van de stookgangen konden aldus ca. $840 \times 6 = 5.040$ bakstenen opgestapeld worden. De inhoud van elk der volgende lagen kan op ca. 1.330 stenen geschat worden. Met de volgens Halbertsma gebruikelijke opstapeling van de vormstenen in 20 lagen, die een hoogte van ca. 2.50 tot 2.70 m bereiken, kan de capaciteit op ca. $(1.330 \times 20) + 5.040 = 31.640$ stenen geraamd worden. Samen met de vormstenen in de omsluitende muren bereiken we een totale capaciteit van ca. 40.000 bakstenen. Dit komt overeen met de cijfers gepubliceerd naar aanleiding van vondsten te Wijk bij Duurstede⁵.

Het is vooralsnog vrij moeilijk een datering te geven voor de oven. Een directe associatie tussen keramiek en oven zou enkel met enige zekerheid in de afvalkuilen te bepalen, zijn ware het niet dat hier slechts een drietal kleine wandscherfjes van rood aardewerk gevonden zijn.

Meer gegevens kunnen mogelijkerwijze afgeleid worden uit de historische kontekst. De middeleeuwse straten die het terrein omringen dateren uit de 14de eeuw. De oudste vermelding van de Kielenstraat wordt gesitueerd in 1350⁶ of 1385⁷. Volgens de historische gegevens zou de Schiervelstraat ontstaan zijn als een soort verbindingsweg tussen het handelaarscentrum gesitueerd in de Maastrichterstraat, en de achterliggende gronden die braak lagen of als velden in gebruik waren. De Predikherenstraat werd pas belangrijk nadat de Dominicanen hier in 1644 een klooster oprichtten.

Een opmerkelijk feit is nog dat de oven op nagenoeg gelijk niveau ligt met een straat die deel uitmaakte van het Romeinse stratenplan. De richting van de oven is parallel aan de oriëntering van deze Romeinse straat, nl. noordwest-zuidoost en staat diagonaal tegenover de richting van de omliggende straten, noord-zuid en oost-west.

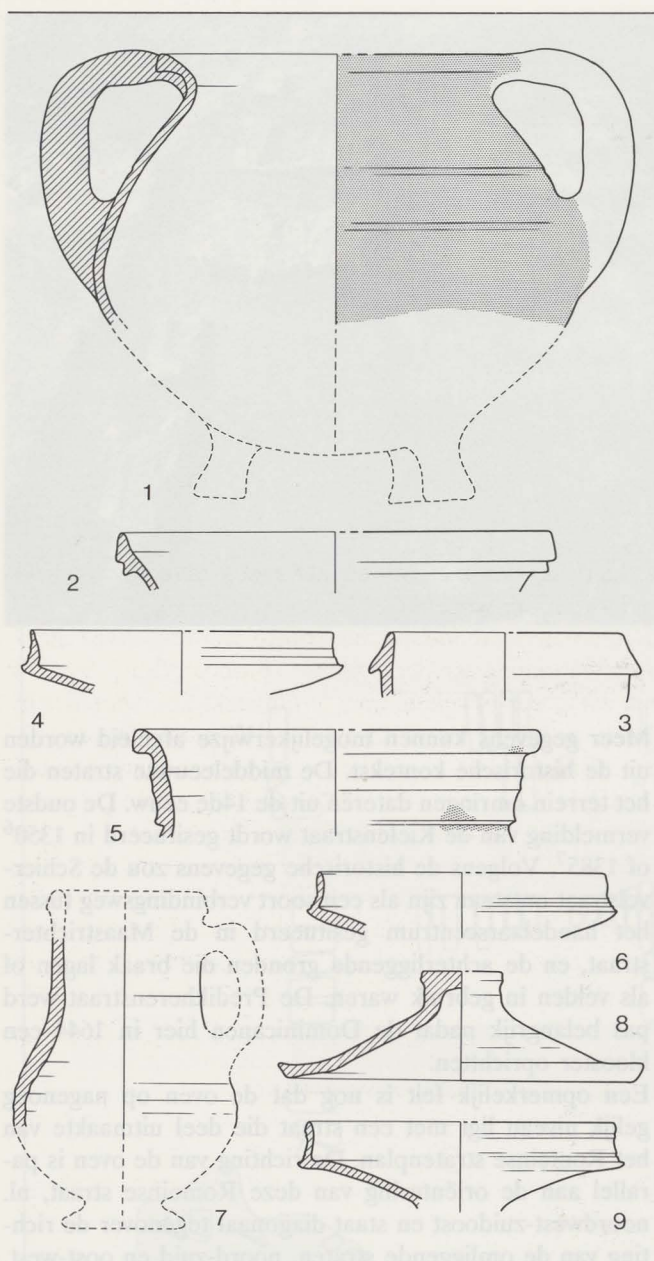
4 Detail van de oven.

4 Halbertsma 1962-63, 330.

5 Hollestelle 1974, 188.

6 Paquay 1935.

7 Baillien 1979, 72, voetnoot 39.

5 Aardewerk (S. 1/3): tussen het puin van de oven (1-4), vlak onder de oven (5-7) en uit de direkte omgeving (8-9).

Het parallellisme in de oriëntering tussen de Romeinse straat en de steenbakkersoven laat uitschijnen dat deze in de middeleeuwse en postmiddeleeuwse perioden nog

8 Paquay 1935.

9 Een staal werd genomen door Prof. Dr. J. Hus, Institut de Physique du Globe, Dourbes.

zichtbaar en mogelijk zelfs nog in gebruik was. Aan weerszijden van het wegdek is in het kiezelbed een 80 cm brede en 50 cm diepe greppel uitgegraven. Dit zou erop kunnen wijzen dat de straat gebruikt werd als een soort afvoerkanaal van de Maastrichterstraat naar de lager gelegen Jeker. Dit houdt echter ook in dat de microtopografie binnen de vier vernoemde middeleeuwse straten er heel anders uitzag dan nu. Vermoedelijk omsloten ze een kleine depressie, hetgeen in de 19de eeuw aanleiding heeft gegeven tot een enorme aanvoer van grond om het terrein op te hogen.

Al deze gegevens ten spijt zijn er geen aanwijsbare elementen voor een datering van de oven. Meestal werden deze ovens buiten de stadsomwalling gebouwd omwille van het brandgevaar. Enkel bij grote bouwprojecten werd weleens een uitzondering gemaakt. Hiervoor kunnen slechts twee feiten in aanmerking komen: de bouw van het Dominicanenklooster in 1644 en de heropbouw van de stad na een zware brand in 1677, die vooral dit stadsdeel trof⁸.

Feit is dat de oven vermoedelijk slechts een tijdelijk karakter had en slechts éénmaal diende. Op basis van deze gegevens zou hij dan ook met de meeste waarschijnlijkheid in de 17de eeuw kunnen gesitueerd worden. Een datering door middel van het paleomagnetisme kan eventueel een nadere aanwijzing verschaffen⁹.

Samen met de vondst van een 14de eeuwse pottenbakkersoven in de Clarissenstraat¹⁰ geeft deze steenoven een inzicht in de ambachtelijke nijverheden binnen de middeleeuwse stadswallen van Tongeren.

BIBLIOGRAFIE

BAILLEN H. 1979: *Tongeren. Van Romeinse civitas tot middeleeuwse stad*, Assen.

DE BOE G. 1981: Een laat-middeleeuwse pottenbakkersoven te Tongeren. In: *Conspectus MCMLXXX*, Archaeologia Belgica 238, Brussel, 76-80.

HALBERTSMA M. 1962-63: Een middeleeuwse steenoven bij Deersum, *Berichten R.O.B.* 12-13, 326-335.

HOLLESTELLE J. 1974: Soil Marks of Late Mediaeval Brick Clamps at Wijk bij Duurstede, *Berichten R.O.B.* 24, 185-189.

PAQUAY J. 1935: *Tongeren voorheen*, Jaarboek Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap XLIX, Tongeren.